باسمه‌تعالی

طرح درس مقطع تحصیلات تکمیلی

اطلاعات درس و رشته:	**آیات الاحکام، دو واحد، کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی**
اطلاعات کلاس درس:	**سه‌شنبه: ۱۳-۱۰؛ کلاس B ۱۰۵**
راه‌های ارتباطی:	**@mh_movahhedi**
معرفی استاد:	https://www.mofidu.ac.ir/departments/theology/the-faculty/mohammad-hasan-movahhedi-savoji/

۱- شرح درس Lesson Plan

قرآن کریم علاوه بر بیان اصول اعتقادی و اخلاقی، یکی از مهم‌ترین منابع استنباط احکام شرعی و مبانی حقوقی در جامعه اسلامی است. بخش قابل توجهی از آیات قرآن به تنظیم روابط انسان‌ها، تعیین حقوق و تکالیف متقابل، مسئولیت‌های اجتماعی و چگونگی تعامل افراد با یکدیگر و با صاحبان قدرت اختصاص دارد. مطالعه و تحلیل این آیات، افزون بر آشنایی با احکام شرعی، امکان شناخت مبانی قرآنی بسیاری از حقوق و آزادی‌های انسانی را فراهم می‌آورد.

در این درس، آیات‌الاحکام با رویکردی تحلیلی و اجتهادی مورد بررسی قرار می‌گیرد و تلاش می‌شود دانشجویان با روش استنباط احکام و قواعد فقهی و حقوقی از آیات قرآن آشنا شوند. در این میان، یکی از محورهای مهم آموزشی، شناسایی و تحلیل مبانی قرآنی حق انتقاد و جایگاه آن در روابط اجتماعی، دینی و سیاسی است. انتقاد، به‌عنوان یکی از ابزارهای اصلاح فرد و جامعه، با موضوعاتی همچون آزادی بیان، مسئولیت اجتماعی، امر به معروف و نهی از منکر، نصیحت و خیرخواهی، مشورت، عدالت و نظارت بر قدرت ارتباط مستقیم دارد. بررسی این مفاهیم در چارچوب آیات‌الاحکام می‌تواند زمینه شناخت ابعاد فقهی و حقوقی انتقاد و حدود و ضوابط آن را فراهم سازد.

۱. فلسفه و رویکرد کلان درس

هدف این درس صرفاً آشنایی با احکام مستفاد از آیات قرآن نیست، بلکه پرورش توانایی استنباط، تحلیل و ارزیابی علمی دیدگاه‌های فقهی و تفسیری است. دانشجوی کارشناسی ارشد باید بتواند از مرحله شناخت و حفظ اقوال مفسران و فقیهان فراتر رود و با بررسی دلالت آیات، شأن نزول، سیاق، قرائن لفظی و مقامی و مبانی اصولی، به ارزیابی استدلال‌های مختلف بپردازد.

از این منظر، موضوع انتقاد می‌تواند یکی از عرصه‌های کاربردی و میان‌رشته‌ای مطالعه آیات‌الاحکام باشد. پرسش‌هایی مانند اینکه آیا از آیات قرآن می‌توان حق انتقاد از صاحبان قدرت و مسئولان جامعه را استنباط کرد؟ آیا انتقاد از باورها و برداشت‌های دینی، در چارچوب ضوابط شرعی، از حقوق افراد به شمار می‌رود؟ امر به معروف و نهی از منکر چه نسبتی با حق انتقاد و مسئولیت شهروندان دارد؟ و حدود شرعی و حقوقی انتقاد در برابر حقوق و حیثیت اشخاص چیست؟ از جمله مسائلی است که دانشجویان با مراجعه به آیات مربوط و بررسی دیدگاه‌های فقهی و تفسیری درباره آنها تأمل و تحقیق خواهند کرد.

۲. تمایز و پیشرفت آموزشی(Scaffolding)

در مقطع کارشناسی، دانشجویان عمدتاً با مفاهیم عمومی فقه، اصول فقه، تفسیر و مبانی استنباط آشنا می‌شوند؛ اما در مقطع کارشناسی ارشد، انتظار می‌رود این آموخته‌ها را در سطحی عمیق‌تر و با رویکردی تحلیلی و انتقادی به کار گیرند. در این درس، دانشجو می‌آموزد که چگونه:

- دلالت آیات‌الاحکام را با استفاده از قواعد و مبانی اصولی تحلیل کند؛
- دیدگاه‌های مختلف مفسران و فقیهان را درباره یک آیه شناسایی و به‌صورت مستدل مقایسه کند؛

- مبانی و پیش‌فرض‌های استنباطی هر دیدگاه را مورد ارزیابی و نقد قرار دهد؛
- میان حکم فقهی، مبنای حقوقی و ارزش اخلاقی یک رفتار تمایز برقرار کند؛
- و از طریق مطالعه تطبیقی آیات و دیدگاه‌های فقهی، به تحلیل مسائل جدید و ارائه برداشت‌های مستدل دست یابد.

۳. اهداف و شایستگی‌های آموزشی

انتظار می‌رود دانشجو در پایان این درس بتواند:

- روش استنباط احکام شرعی از آیات قرآن و مبانی تفسیری و اصولی آن را به‌درستی به کار گیرد.
- دیدگاه‌های مختلف فقیهان و مفسران را درباره آیات‌الاحکام شناسایی، مقایسه و ارزیابی کند.
- مبانی قرآنی حقوق و آزادی‌های اجتماعی، به‌ویژه آزادی بیان و حق انتقاد، را تحلیل کند.
- نسبت میان مفاهیمی همچون امر به معروف و نهی از منکر، نصیحت، مشورت، عدالت و حق انتقاد را از منظر فقه و حقوق بررسی کند.
- بتواند با رویکردی اجتهادی، مسائل نوپدید را در پرتو آیات‌الاحکام تحلیل کرده و درباره آنها داوری علمی ارائه دهد.
- مهارت لازم برای تدوین یک پژوهش علمی مبتنی بر استدلال قرآنی، فقهی و اصولی را کسب کند.

۴. ساختار آموزشی و محورهای محتوایی

مباحث درس با توجه به ظرفیت آیات‌الاحکام و پیوند آنها با مسائل فقهی و حقوقی، در چند محور دنبال می‌شود:

محور نخست: مبانی و روش‌شناسی استنباط از آیات‌الاحکام

آشنایی با مفهوم آیات‌الاحکام، روش‌های شناسایی و دسته‌بندی آنها، قواعد دلالت الفاظ، نقش سیاق و شأن نزول و جایگاه دیدگاه‌های تفسیری در استنباط احکام.

محور دوم: آیات‌الاحکام مرتبط با حقوق و آزادی‌های انسانی

بررسی آیات مربوط به آزادی، کرامت انسان، عدالت، وفای به عهد، رعایت حقوق دیگران و ممنوعیت تعدی و تجاوز به حقوق اشخاص و تحلیل ظرفیت فقهی و حقوقی این آیات.

محور سوم: آیات‌الاحکام مرتبط با انتقاد و مسئولیت اجتماعی

تحلیل آیات مربوط به امر به معروف و نهی از منکر، دعوت به خیر، مشورت، نصیحت، گفت‌وگوی مستدل و شیوه مواجهه با دیدگاه‌های مخالف؛ با تأکید بر امکان استنباط حق و مسئولیت انتقاد در حوزه‌های دینی و اجتماعی.

محور چهارم: حدود و ضوابط شرعی انتقاد

بررسی آیات مربوط به منع تمسخر، عیب‌جویی، تجسس، غیبت و تهمت و تحلیل نسبت آنها با آزادی بیان و حق انتقاد. در این بخش تلاش می‌شود تفاوت میان انتقاد سازنده و رفتارهای ممنوعی که موجب تضییع حقوق دیگران می‌شوند، از منظر فقه و حقوق روشن شود.

محور پنجم: انتقاد سیاسی و نظارت بر قدرت

تحلیل آیات مرتبط با عدالت، شورا، مسئولیت اجتماعی و مقابله با ظلم و بررسی ظرفیت آنها در تبیین مبانی قرآنی نظارت عمومی، مطالبه عدالت و انتقاد از صاحبان قدرت و مسئولان جامعه.

۵. روش تدریس و فضای یادگیری

رویکرد تدریس در این درس، پژوهش‌محور و گفت‌وگومدار است. جلسات به‌صورت کارگاهی برگزار می‌شود و هر دانشجو موظف است در یکی از موضوعات محوری آیات مرتبط را تحلیل و در کلاس ارائه کند. استاد نقش راهنما و منتقد علمی را ایفا می‌کند تا فرایند یادگیری از طریق تعامل، بازخورد و استدلال شکل گیرد. در خلال ترم، تکالیف پژوهشی به‌صورت تدریجی طراحی شده‌اند تا دانشجو گام‌به‌گام از مرور منابع تا نگارش مقاله نهایی پیش رود.

۶. پیوند درس با پژوهش(Research-Led Teaching)

یکی از اهداف اساسی درس، آماده‌سازی دانشجویان برای انجام پژوهش‌های مستقل در حوزه فقه و مبانی حقوق اسلامی است. از این رو، دانشجویان در طول نیم‌سال، یک موضوع پژوهشی مرتبط با آیات‌الاحکام انتخاب می‌کنند و مراحل شناسایی مسئله، گردآوری آیات، بررسی منابع تفسیری و فقهی، تحلیل ادله و تدوین نتیجه را به‌صورت مرحله‌ای دنبال خواهند کرد.

موضوعاتی مانند مبانی قرآنی حق انتقاد از صاحبان قدرت، نسبت امر به معروف و نهی از منکر با آزادی بیان، حدود فقهی انتقاد از باورهای دینی و مبانی قرآنی مسئولیت عمومی در برابر عملکرد حاکمان، نمونه‌هایی از زمینه‌های پژوهشی این درس هستند.

۷. چشم‌انداز و دستاورد نهایی

چشم‌انداز این درس، تربیت دانش‌آموختگانی است که علاوه بر تسلط بر روش استنباط از آیات‌الاحکام، از توانایی تحلیل مسائل جدید و ارزیابی انتقادی دیدگاه‌های فقهی برخوردار باشند. توجه به موضوع انتقاد در این درس نیز از آن جهت اهمیت دارد که نشان می‌دهد آموزه‌های قرآنی صرفاً به بیان تکالیف فردی محدود نیستند، بلکه در تنظیم مناسبات اجتماعی، صیانت از حقوق انسان‌ها، اصلاح روابط قدرت و تقویت مسئولیت‌پذیری عمومی نیز ظرفیت‌های مهمی دارند. بدین ترتیب، دانشجو می‌آموزد که چگونه از آیات قرآن، با رعایت ضوابط استنباط فقهی و اصولی، مبانی حقوق و مسئولیت‌های اجتماعی را استخراج کند و میان وفاداری به منابع دینی و برخورداری از نگرش علمی، نقادانه و اجتهادی جمع نماید.

۲- تکالیف و نظام ارزشیابی Assignments & Assessment

ارزشیابی این درس فرآیندمحور و پژوهشگرا است تا دانشجو در طول ترم مسیر یادگیری خود را به طور مستمر اصلاح کند.

روشهای ارزیابی:

- حضور و مشارکت فعال در مباحث کلاس (۱۰٪)
- ارائه کلاسی و نقد علمی آراء دیگران (۲۰٪)
- تکلیف میان‌ترم: نگارش پروپوزال اولیه مقاله (۱۰٪)
- مقاله نهایی تحلیلی بر مبنای آیات و روایات (۶۰٪)

در این درس به جای آزمون پایان ترم، ارزیابی بر اساس پروژه تحقیقاتی و ارائه علمی انجام می‌شود.

۳- زمان‌بندی حدودی جلسات Session Scheduling

جلسه ۱: مقدمه درس و تبیین اهداف، جایگاه انتقاد در قرآن؛ مبانی حجیت سیره معصوم علیه‌السلام و نقش آن در استنباط دینی

جلسه ۲: نقش عرف، زمان و مکان در فهم آیات اجتماعی؛ مفهوم انتقاد و تفاوت آن با مفاهیم مشابه

جلسه ۳: حق انتقاد در آموزه‌های دینی و سیره پیامبران

جلسه ۴: تحلیل آیات آزادی بیان و دعوت به گفتگو در قرآن

جلسه ۵: کرامت ذاتی انسان و حقوق منتقدان از منظر قرآن

جلسه ۶: حدود و مرزهای انتقاد دینی و مفهوم امر به معروف

جلسه ۷: حق تعیین سرنوشت سیاسی در قرآن و سنت

جلسه ۸: ادله امر به معروف و نهی از منکر به‌عنوان سازوکار انتقاد؛ نصیحةٔ للأئمةٔالمسلمین و جایگاه آن در نظام اسلامی

جلسه ۹: نهی از استبداد و ضرورت نظارت همگانی در قرآن

جلسه ۱۰: حقوق منتقدان سیاسی و مصونیت اجتماعی در اندیشه اسلامی

جلسه ۱۱: سیره عقلا و سازوکارهای انتقاد در حکومت دینی